

Марина Ткачук

Інститут української мови

Національної академії наук України

Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-4165-7741; e-mail: tkachuk_maryna@ukr.net

Ідіолект у структурі переселенської острівної говірки

Реферат: Статтю присвячено аналізу фонетичних та фонетико-граматичних рис, що виокремлюють на загальноговірковому тлі ідіолекти українців зі східної діаспори, які проживають у полімовному середовищі в Башкирії, але зберігають питомий мовний код, активно користуючись українською діалектною мовою в побуті. Джерельну базу дослідження формують записи спонтанного діалектного мовлення мешканців с. Золотоношка Стерлітамаського району та с. Степанівка Аургазинського району Республіки Башкортостан (РФ). Встановлено, що на тлі відносної одноманітності мовних рис говірок с. Золотоношка і с. Степанівка на рівні окремих ідіолектів вирізняються особливості, що властиві лише для мовлення конкретного діалектоносія або ж мають у мовленні конкретного носія говірки більший чи менший ступінь вияву. Маркери ідіолекту зазвичай мають ареальну прив'язку до конкретної мовної системи в материнському ареалі.

Ключові слова: українські діалекти, переселенська говірка, діалектне мовлення, гетерогенна говірка, ідіолект.

Abstract: Idiolect at the structure of resettled isolated dialect. The article deals with an analysis of phonetic and phonetic-grammatical features that distinguish idiolects spoken by Ukrainians from the Eastern Diaspora in Bashkortostan, presented against a common dialectal background. Records of spontaneous dialectal speech of Ukrainians from Zolotonoshka village, Sterlitamak district, and Stepanivka village, Aurgazin district, Republic of Bashkortostan (Russian Federation), represent the source of the research. The Ukrainian speakers in question live in a polylingual environment but maintain a specific language code while actively using Ukrainian dialects in everyday life. In these resettled micro-dialects with a poly-dialectal base, the formation of a new homogeneous dialect depends on maintenance or transformation of specific idiolects spoken by different dialectal speakers. Against the background of the relative uniformity of Zolotonoshka and Stepanivka language features, there are attributes which only mark particular idiolect, or, more often, have a degree of manifestation in the speech of the various speakers. Idiolect markers are usually area-related to a specific language system of the maternal dialects.

Keywords: Ukrainian dialects, resettled dialect, dialectal speech, heterogeneous dialect, idiolect.

Переселенські говірки як діалектний тип дослідники виокремлюють на тлі основного діалектного масиву мови на підставі співвідношення середовища їхнього формування і нинішнього побутування: вони змінили свою локалізацію

з огляду на низку причин і тепер функціонують у віддаленні від свого вихідного материнського ареалу. За типом діалектної основи переселенські говірки можуть бути моно- або полідіалектними. В останньому випадку мовці є носіями чи нащадками носіїв різних говірок у континуумі материнському.

У таких полідіалектних переселенських говірках важливу роль відіграють окремі ідіолекти, від збереження або трансформації яких залежить, чи постане однорідна новосформована говірка (див. також Фроляк 2002, 207). Ідіолект – це «мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову» (Єрмоленко, Биби́к, Тодор 2001, 67); див. також: (Єрмоленко 2007, 676–677; Ставицька 2009). Зазвичай ідіолекти розглядають у контексті лінгвостилістики або соціолінгвістики; з погляду діалектології дослідженню ідіолектів різних українських говорів та різної материнської основи присвятили свої дослідження П.Ю. Гриценко, Л.Д. Фроляк, К.Д. Глуховцева, О.П. Кумеда та інші лінгвісти; у російському мовознавстві відома праця К.В. Іванцової *Феномен мовної особистості* (Іванцова 2002) тощо.

У нашому дослідженні ми зосередимося на аналізі окремих ідіолектних рис у мовленні носіїв українських острівних говірок Башкирії, що проживають у полімовному та полікультурному ареалі, контактуючи в межах населеного пункту з росіянами, башкирами й татарами.

Перші українські поселення в Башкирії почали виникати ще у XVIII ст., коли царський уряд видав указ, що стимулював переселення на Передуралля, в Оренбурзьку губернію, українців, адже зведення й функціонування оборонних фортець на нових рубежах Російської імперії потребувало людей (Бабенко 2011, 10). Як зазначав відомий археограф та історик книги П.М. Попов, у 1742 р. на Приураллі було зареєстровано 509 українських родин (Попов 1999, 24–25). Водночас основна хвиля переселення тривала впродовж XIX ст. та на початку XX ст.; її основною причиною була соціально-економічна й політична ситуація в Росії. Після Столипінської реформи в 1906 р. міграція українського населення на Схід значно пошквалася (Бабенко 2011, 10–11). Однак здебільшого це були самовільні переїзди, селяни не отримували допомоги від держави, а інколи – навіть дозволів. Зокрема, упродовж 1896–1905 рр. було зареєстровано 216,7 тис. самовільних переселенців. Ці показники щороку зростали, сягнувши 2 млн. осіб до Першої світової війни (УСД, 11).

Башкирські села Золотоношка і Степанівка¹ були засновані наприкінці XIX ст.

Село Золотоношка Стерлітамакського району (станом на 2010 р. у Золотоношці проживало 563 особи (ЧНБ, 123), 57% з яких – українці) утворене першопоселеннями Золотоношка, Малодеєвка та Полтавка; наразі ці топоніми збереглися як назви частини села, де мешкають здебільшого нащадки вихідців із різних українських територій: із колишньої Полтавської губернії, зокрема Золотоніського та Константиноградського повітів (нині це Драбівський та Золотоніський р-ни Черкаської обл. та Красноградський р-н Харківської обл.). Зауважимо, що існувала

¹ Записи українського мовлення українських острівних говірок у Башкортостані здійснено в 2012 р.

традиція: переселенці часто зберігали назву села – своєї малої батьківщини: *от с'в'окор о'це / св'ек'руха мо'йа / ў'вос'ім год йі'йі с'уди привез'ли / іс Пол'тави // і о'тож наз'вали Пол'таўка // о'це о'там Золото'ноша / то кат' із Золото'нож'ки де то // а о'це Д'ейе'ўс'ка / йа не з'найу //*². Здебільшого це лише узагальнена вказівка на поселення пращурів переселенців в Україні; крім того, змінилися кордони й територіально-адміністративний устрій, що ускладнює точне встановлення вихідної говірки. Рідше діалектоносії точно ідентифікують населений пункт, звідки відбулося переселення, що уможливило глибший лінгвістичний аналіз – на різних часових зрізах з урахуванням сучасного стану материнської говірки. Зокрема, під час інтерв'ювання інформанти неодноразово визначали материнську говірку своїх батьків – Жорнокльови, Безбородьки, Нехайки, Безпальче, Гельмязів (Черкаська обл.); Вознесенське (Харківська обл.) тощо. Наприклад: *м'їй о'це рот Греч'к'їс'к'їй з Ва'з'н'е'с'еноўк'ї / ш'ас' во'на суш'іст'вуйе на Укра'їин'е / тоже йше до с'їх пор // вот / і о'ц'у де'реўн'у с'разу Ваз'н'е'с'еноўко' наз'вали / п'їуде'реўн'ї // там Золото'ношка на ту с'торону / на ц'у Ваз'н'е'с'еноўка // ш'ас'... / ну ш'ас' во'на ўс'а ўже Золото'ношка а 'ран'ше так було //*³.

Мешканці колишньої Малої Деевки, що наразі є частиною с. Золотоношка, – нащадки вихідців із Київської губернії, однак згідно з адміністративним устроєм початку XIX ст. до неї також належали північні райони Черкаської обл.: *ну Малад'ейе'ўка це кий'їс'к'ї / бу'ли // йак йїх / кий'їс'к'ї трубол'го'ти наз'вали // во'ни ўсе то ў'в'ед'м в'їрили / то вс'о та'ке //*⁴. Мовлення мешканців цієї частини Золотоношки, як зауважують самі селяни, відрізняється від мовлення решти односельців лише окремими рисами.

Башкирське село Степанівку Аургазинського району в XIX ст. (за даними офіційного перепису населення 2010 р., у Степанівці проживала 381 особа (ЧНБ, 24–25), з них українців – 39%) заснували переселенці із Сумського повіту Харківської губернії: *Ну п'рад'їди пере'їхали йак'рас' о'це / Сумс'ка... / Сумс'кий по'в'їт то'д'ї бу' / Харк'їс'ка губерн'їя // Степан'їўка село та'кош' / з'в'їт:и во'ни і пере'їхали // ну / фак'тично ўс'ї зв'їт':їл'а // пере'їхали ну там у нас / йак ми ви'ўчали дв'ї дати у'ни // ч'ї ў'тис'ачу в'їс'їм'с'ат' вос'тому ро'ц'ї то / то'пто сто д'вац'ат' п'їат' ро'к'їў' тому фак'тич'но у'же 'буде на нас'тупній р'їк //*⁵. У материнському ареалі населені пункти, звідки відбулося переселення, розташовані в ареалі слобожанського говору, близько до ізоглоси, що відділяє його від середньонадніпряньських говірок (АУМ, 1, к. IX).

Отже, основний масив населення обстежених переселенських говірок – носії південно-східного наріччя української мови, зокрема середньонадніпряньських говірок давньої формації (Золотоношка) та контактних із ними слобожанських говірок (Степанівка) (АУМ, 1, к. IX); однак на різних структурних рівнях вони, звичайно, мають відмінності.

² Інф.: Хижниченко Марія, 1934 р. н.

³ Інф.: Градська Галина Миколаївна.

⁴ Інф.: Хижниченко Григорій.

⁵ Інф.: Юнак Олександр Іванович, 1969 р. н.

Питання полягає в тому, наскільки збережені ці відмінності в ідіолектах українців, які проживають в одному селі, та наскільки можна вважати справедливим твердження про «поступове стирання діалектних особливостей мови різних груп, які переселилися з різних регіонів України», та виформування «загального місцевого діалекту української мови, серед якого можна було виокремити локальні говірки», як зазначають дослідники-українознавці в Башкортостані (Бабенко 2011, 14). Текстовий корпус, сформований на основі записів діалектного мовлення, дає змогу здійснити такий аналіз. Адже, як зазначає П.Ю. Гриценко, «з двох основних інформаційних складових у вивченні ідіолектів – тексту і мовного доквілля – досі спостереження зосереджують переважно на текстові як конкретному об'єктові, до якого можна застосувати різноманітні дослідницькі прийоми та процедури...» (Гриценко 2007а, 16). Такий аналіз дозволяє виділити деякі диференційні риси, якими вирізняються окремі ідіолекти на тлі решти ідіолектів, що складають переселенську говірку.

Зупинимося на деяких фонетичних та фонетико-граматичних рисах, які виокремлюють ідіолекти мовців на загальному тлі мовлення відповідного соціуму.

Однією з визначальних фонетичних рис середньонадніпряньського говору є зміна ненаголошеної фонемі [e] (рідше [i]) в [e^h], [и] (АУМ, 1, к. 40–44; Гриценко 2007b, 601); про те, що така зміна артикуляції властива більшості середньонадніпряньських говірок, зазначає й Г.І. Мартинова в ґрунтовному дослідженні фонетики цього ареалу (Мартинова 2003, к. 5, 6). У зразках діалектного мовлення, записаних від різних інформантів у с. Золотоношка та Степанівка, такий перехід варіативний, простежується різною мірою в різних інформантів. Хоча в говірці с. Золотоношка перехід [e] в [и] подекуди може бути не дуже сильним й існувати на тлі збереження [e] в ненаголошеній позиції чи навіть переходу [и] в [e], що характерно для західної зони середньонадніпряньського діалекту та східних полтавських говірок, проте в різних ідіолектах ця риса виявляється сильніше, ніж у мовленні інформантів с. Степанівка.

Так, в ідіолекті Хижниченко Марії, 1934 р. н. (материнська говірка – с. Золотоношка, № 587 АУМ, 1) здебільшого зберігається етимологічний [и] або [e] переходить в [и] в ненаголошеній позиції: *ў_баби сим'н'а була; буў ток / де зир'но с:и'пали; жи'ли ни_лохо / ў_нас хах'ли ни_лодар'и // ну 'т'ики ни_ма ко_му п'равит'; во_на на'с'ийала сви'к'руха / і_каже «їди му_ку зани'си» // а во_на ми'н'і ска'зала «борошн'у зане'си»* на тлі рідшого збереження [e] або переходу [и] в [e] у так само слабкій позиції: *бап'ка бу'ла пре_паміат'и*.

Зауважимо, що ця риса – збільшення функціонального навантаження фонемі [и] – властива й для ідіолекту сина Марії Хижниченко: *брали_тоже_гроши_за_це / жирин'ц'а да'вали_л'уд'ам*.

В ідіолекті Градського Олександра Федоровича, 1954 р. н. (материнська говірка – с. Вознесенське, Харківська обл.) перехід [e] в [и] виявляється не так сильно: *буў_голот_і_во_на_його_р'ишила_бросит' / понис'ла_ў_л'іс_і_положила_мал'ін'кого_ше / 'т'ики_родиўс'а_м'іс'ац'а_два // положила_в_л'іс_пид_дерево_і_каже_пошла / і_с'т'іки_шла_с'т'іки_його_голос_уч'увавс'а_с'т'іки... / во_на_каже_ни_могла_витерп'іт'_вир'нулас' і_збрала_його; на тлі збереження [e] чи його переходу в [i]: *о_це_ми'н'і_са_ме_інте'ресно / йак_так_ота_ка_поч'ва_шо / ми**

камн'ім обкладуємо а у вас без н'ічого / і колод'із'а і погрен / йа ш'ітау д'вац'ат' дв'і ступен'к'і / у погрен.

Натомість в ідіолекті Гречко Марії, 1939 р. н. (материнська говірка – Безбородьки, Драбівський район, Черкаська обл.) зауважено частіше збереження етимологічного [e] в слабкій позиції та частий перехід [и], [і] в [e]: *не дийде / оч'ек'месу / каже / а ти се'ди т'іки де'вис'а; нато'пли бан'у / да пере'мили йіх / шоб не лус'тит' та'ких з'р'аз'н'іх.*

В окремих ідіолектах говірки Степанівка відзначено не лише збереження [e] у слабких позиціях, а й частіший перехід [и] > [e]: *не бол'но же'вем; не було не ї'кого даже в старе'к'ів на оч'ку'р'ах не'було; ми спем там [ми спимо там].* Загалом у мовленні діалектоносіїв, що проживають у Степанівці, функціональне навантаження фонем [и] нижче (хоча перехід [e] в [и] також спорадично фіксуємо), ніж у мовленні мешканців Золотоношки, материнськими для якої виступають середньонадніпрянські говірки.

Маркером ідіолекту в українських говірках Башкирії є так зване «акання» – перехід ненаголошеного [o] в [a]. На тлі загальної тенденції, що передбачає збереження в ненаголошеній позиції протиставлення [a] : [o], як і в материнських говірках (АУМ, 1, к. 71), у мовленні окремих діалектоносіїв відзначено більше виявлення «акання», а саме субституція [o] → [a], зумовлена впливом норми російської мови, з носіями якої українці Башкирії активно контактують. Ця риса більше притаманна мовленню тих діалектоносіїв, які обіймали чи обіймають офіційні посади і змушені часто послуговуватись російською мовою. У таких мовців «акання» доволі виразне: *укра'їн'ц'іу ба'гато ї'ш'кол'і обу'ч'айе'ц'а с'с'ем'і / д'іти от'ш'ас по'дивитес' їс'і та'к'і / ну'видно шо / нацио'нал'ній кал'р'іт сах'р'нівс'а / вот //; ра'бота'їу вос'мий гот / шо полу'ч'айе'ц'а? / ну / ат'л'іч'ник аб'ра'ван'їа Р'іс'публ'ік'і Башкар'тан //* (Гречко Ольга Петрівна, директор школи с. Золотоношка).

Одна з характерних рис консонантизму середньонадніпрянських та багатьох слобожанських говірок – альвеолярний [л'] у позиції перед голосними *и, е, о, у, а* та перед приголосними, і така вимова притаманна окремим мовцям у переселенських говірках Башкирії. Загалом у мовленні золотоношців його вияв сильніший порівняно з мовленням мешканців с. Степанівка: на підставі вибірки обсягом 4 а.а. транскрибованих діалектних текстів з кожного населеного пункту встановлено співвідношення 197 випадків вживання [л'] проти 33 в ідіолектах Золотоношки та Степанівки відповідно. Наприклад, в ідіолекті вже згадуваної Марії Хижниченко (говірка с. Золотоношка) ця риса виявляється дуже сильно: *вони же с'топом йі'хали / лошад'ми // каже ч'етверо д'іте'ї ї'мерло пр'ам до'рого'їу // а све'крус'і було вос'ем год // ото пр'йі'хали с'у'ди / Навод'ран ф'ам'ілі'їа // і во'ни пр'йі'хали с'у'ди с'ї'т'іми / із'родител'ами / і ото каже ч'отир'і дес'а'тини ш'то л'і / йа не з'най'у / каже / зем'л'і нам да'лі тут каже Баш'кир'її // і ото так / ну о'це Навод'ран / во'ни ї'нас / були йак за'житоч'н'і. Тоді як у її доньки Скрипник Тетяни Григорівни, 1956 р. н., та її чоловіка Григорія Павловича Скрипника, 1953 р. н., цієї риси не простежено зовсім (зауважимо, що родина мешкає разом).*

У говірці с. Степанівка альвеолярний [л'] спорадично вживається в мовленні окремих інформантів на тлі суцільного вживання [л] звичайного: *Було но / йак?.. /*

тод'ї_ш... // *ко'рова бу'ліа / о'вечки були / сви'неї дер'жали* (Калітаєва Зінаїда Гнатівна, 1925 р. н.; ареал материнських говірок – колишня Харківська губернія, с. Степанівка).

Підкреслимо, що зона трансформації опозиції [л] : [л'] → [л'] : [л'] у середньонаддніпрянських говірках доволі широка (Мартінова 2003, к. 25); сюди потрапляють і села Золотоношка, Нехайки, Гельмязів, говірки яких є материнськими для діалектоносіїв з башкирської Золотоношки; див. також тексти, записані в українській Золотоношці (ГЧ, 78–83). Натомість у слобожанських говірках вияв [л] та [л'] є паралельним (Гриценко 2007с, 632; Бевзенко 1980, 238).

Ступінь м'якості шиплячих, яку як фонетичну особливість центральної частини середньонаддніпрянського говору виокремлював ще К. Михальчук (1872 р.), у різних позиціях докладно проаналізувала Г.І. Мартінова (Мартінова 2003, 147–164). Ця риса в мовленні окремих українців Башкирії є дуже варіативною, проте м'якшення [ж] перед [а] в дієсловах 3 ос. мн. властиве лише окремим ідіолектам: *ле'ж'али* (З), *ле'ж'ам* (С), *б'ї'ж'ам'* (З, С), *б'е'ж'ам* (С), *отс'луж'ам'* (З), що свідчить про збереження в острівному ареалі давніх консонантних рис середньонаддніпрянських говірок.

Ще одним маркером ідіолекту в українських переселенських говірках Башкирії є вплив відмінювання прикметників м'якої групи на прикметники твердої групи, що виявляється в зміні флексійного [и] → [і] із м'якшенням попереднього приголосного основи. Такі форми засвідчено переважно в ідіолектах Золотоношки; у мовленні одних діалектоносіїв ця риса простежується послідовно, в інших – лише в окремих словоформах: *во'ни' були ни ба'гат'іми л'юд'іми / п'росто їйх при'їхало три брата / п'їд'н'їх; у'же ш'їталїс'а ба'гат'їм; о'це тої в'їдат' котор'її* (З). Підкреслимо, що ця риса властива східним лівобережним говіркам середньонаддніпрянського діалекту (Гриценко 2007б, 602) та слобожанським говіркам (Шарпило, 44). У говірці Степанівки такі форми рідкісні: *пос'ле два'цат'їх го'д'її; одно'лаз'їх ку'да_ж'?? / їйх не_брали_же* (С).

Аналіз лексику, приманного ідіолекту окремої мовної особистості, дещо складніший, адже для цього має бути сформовано тематично зіставну джерельну базу дослідження, а під час записування матеріалу ми намагалися охопити якомога ширшу проблематику. Загалом же лексичними маркерами ідіолекту можуть бути лексеми, що засвідчують зв'язок із материнською говіркою. В окремих випадках використання таких слів мовцями може навіть спричиняти комунікативні невдачі в спілкуванні з мешканцями інших українських сіл у Башкирії: *Гриша їа їак вїйшла їзам'їж' / свек'руха ме'н'ї ї'каже // ну їа при'б'їгла с_сви'нарника а свек'руха ї'каже* / «*Ма'р'їїко / п'їди прин'еси б'орошн'у*» // *їа с'тала ї'ди'їл'ус'а // а му'жик м'її сидит' їїс'т' / ве'чер'аїе // в'їн на_мене д'иви'їа / а свек'руха сидит' на_по'їїку ї'каже* / «*зан'еси б'орошн'у*» / *а їа ї'перве ї'ч'їїу шо во'но та'ке // ну їадно ше їа'зик п'їд'в'їшенїї їа ка'жу «мам / а шо во'но та'ке?»* (З; Хижниченко Марія, 1934 р. н.). У цьому випадку протиставлено лексеми мука: борошно, ареальну опозицію яких у загальноукраїнському (і загальнослов'янському) контексті подає ЗЛА (ОЛА-ЛС 6, к. 11), хоч і на дуже укрупненій мережі. Але це випадки поодинокі; загалом з огляду на спільний материнський ареал досліджуваних говірок, можемо припустити, що таких лексичних маркерів (до

яких, певна річ, не належать лексеми, пов'язані з традиційною народною культурою, що зберігаються в пам'яті лише окремих носіїв української мови) буде обмаль.

Отже, на тлі відносної одноманітності мовних рис говірок с. Золотоношка і с. Степанівка на рівні окремих ідіолектів простежено особливості, які властиві лише для мовлення конкретного носія говірки або, частіше, мають у мовленні конкретного носія говірки більший чи менший ступінь вияву. Здебільшого такі риси бувають варіантними навіть на рівні ідіолекту.

Маркери ідіолекту зазвичай мають ареальну прив'язку до конкретної мовної системи в материнському ареалі, здебільшого зберігаючи риси вихідних говорів і неоднаково виявляючись у різних носіїв говірки. Рідше – це набуті риси в новому функціональному середовищі і по-різному асимільовані мовцями з контактних мов (здебільшого російської).

Скорочення

З – Золотоношка Стерлітамакського р-ну;

С – Степанівка Аургазинського р-ну, Республіка Башкортостан, РФ.

Література

- АУМ, *Атлас української мови [Atlas ukraïnskoï movy]*, т. 1: *Полісся, Наддніпрянищина і суміжні землі [Polissia, Naddnïprianshchyna i sumizhni zemli]*, Київ 1984, т. 3: *Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянищина, Причорномор'я та суміжні землі [Slobozhanshchyna, Donechchyna, Nyzhnia Naddnïprianshchyna, Prychornomorïa ta sumizhni zemli]*, Київ 2001.
- Бабенко В.Я. [Babenko V.Ya.] (2011), *Українці Башкортостану за чотири століття [Ukrainci Bashkortostanu za chotyry stolittia]*, [в:] *Українці Башкирії*, т. 1: *Дослідження і документи*, Київ–Уфа, с. 9–45.
- Бевзенко С.П. [Bevzenko S.P.] (1980), *Українська діалектологія [Ukrainska dialektologïia]*, Київ.
- Гриценко П. [Hrytsenko P.] (2007a), *Ідіолект і текст [Idiolekt i tekst]*, [в:] *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка: Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С.Я. Єрмоленко*. Київ, с. 16–43.
- Гриценко П.Ю. [Hrytsenko P.Yu.] (2007b), *Середньонаддніпрянський говір [Serednonaddnïprianskyi hovir]*, [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, вид. 3, Київ, с. 601–603.
- Гриценко П.Ю. [Hrytsenko P.Yu.] (2007c), *Слобожанський говір [Slobozhanskyi hovir]*, [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, вид. 3, Київ, с. 631–632.
- ГЧ, *Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів [Hovirky Cherkashchyny. Zbirnyk dialektnykh tekstiv]*, Черкаси 2013.
- Єрмоленко С.Я. [Yermolenko S.Ya.] (2007), *Стиль індивідуальний [Styl individualnyi]*, [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, вид. 3, Київ, с. 676–677.

- Срмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. [Yermolenko S.Ya., Vybyk S.P., Todor O.H.] (2001), *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* [Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk lnhvistychnykh terminiv], Київ.
- Иванцова Е.В. [Ivantsova E.V.] (2002), *Феномен диалектной языковой личности* [Fenomen dialektnoj yazykovoj lichnosti], Томск.
- Мартинова Г.І. [Martynova H.I.] (2003), *Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика* [Serednonaddnyprianskyi dialekt. Fonolohiia i fonetyka], Черкаси.
- ОЛА-ЛС 6, *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная* [Obshheslavjanskij lingvisticheskij atlas. Seriya leksiko-slovoobrazovatel'naya], вип. 6: *Домашнее хозяйство и приготовление пищи* [Domashnee hozujajstvo i prigotovlenie pishhi], отв. ред. Т.И. Вендина [T.I. Vendina], Москва 2007.
- Попов П.М. [Porov P.M.] (1999), *До історії вивчення українського населення Башкирії* [Do istorii vuvchennia ukrainskoho naseleння Bashkyrii], [в:] *Завези од мене поклон в Україну... Фольклор українців Башкортостану*, Уфа.
- Ставицька Л. [Stavytska L.] (2009), *Про термін ідіолект* [Pro termin idiolekt], „Українська мова”, № 4, с. 3–17.
- УСД, *Українці. Східна діаспора. Атлас* [Ukrainci. Skhidna diaspora. Atlas], Київ 1992.
- Фроляк Л.Д. [Froliak L.D.] (2002), *Ідіолект як частина говірки* [Idiolekt yak chastyna hovirky], „Лінгвістичні студії”, вип.10, с. 206–210.
- ЧНБ**, *Численность населения по населенным пунктам Республики Башкортостан по данным Всероссийской переписи населения 2010 года: статистический бюллетень* [Chislennost` naseleniya po naseleenny`m punktam Respubliki Bashkortostan po danny`m Vserossijskoj perepisi naseleniya 2010 goda: statisticheskij byulleten`], Уфа 2012.
- Шарпило Б.А. [Sharpylo B.A.] (2013), *Говірки Луганщини в їх відношенні до діалектної системи південно-східного наріччя української мови* [Hovirky Luhanshchynu v yih vidno-shenni do dialektnoi systemy pivdenno-skhidnoho narichcha ukrainskoi movy], [в:] Шарпило Б.А. [Sharpylo B.A.] *Вибрані праці* [Vybrani praci], Луганськ, с. 40–101.